

УДК 364-322:378

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-3.32>**Т. С. Острянюк**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи
Національного університету «Чернігівська політехніка»**А. Д. Мекшун**старший викладач кафедри соціальної роботи
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено дослідженню впливу волонтерської діяльності на професійне становлення майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти. Відзначено, що однією з найбільш поширених активних форм професійного становлення майбутніх соціальних працівників є волонтерська діяльність. Волонтерська діяльність сприяє підвищенню соціальної активності майбутніх соціальних працівників, формуванню та розвитку професійно важливих якостей майбутнього соціального працівника, його організаційних здібностей. Категорії «волонтерство», «волонтерська діяльність» та «благодійна діяльність» є тотожними, науковці трактують їх ідентично. Визначено, що волонтерська діяльність потребує від волонтера не лише знань, навичок спілкування, бажання та достатньої кількості вільного часу, а й сукупності певних індивідуально-психологічних якостей, що також є необхідним показником у практичній діяльності майбутнього соціального працівника. Тому залучення до даної діяльності у процесі навчання в закладі вищої освіти сприятиме формуванню особистості майбутнього соціального працівника. У результаті дослідження було виявлено позитивну динаміку змін індивідуально-психологічних характеристик особистості та професійних якостей серед здобувачів вищої освіти – волонтерів, а також низький рівень комунікативних якостей, організаторських схильностей серед майбутніх соціальних працівників, які не залучені до волонтерської діяльності. Активна волонтерська діяльність дозволяє майбутнім фахівцям набутти нових знань, умінь застосовувати їх на практиці; формує здатність ухвалювати рішення в різних ситуаціях. З'ясовано, що майбутні соціальні працівники вважають, що волонтерська діяльність – це важливий ресурс професійної підготовки, де відбуваються професійне становлення, розвиток професіоналізації особистості, набуття практичного професійного досвіду в конкретній життєвій ситуації. Волонтерство сприяє набуттю майбутнім фахівцем практичного досвіду та становленню його як професіонала. До того ж робота з різними категоріями клієнтів у процесі волонтерства допомагає студенту визначити ту, з якою б йому хотілося працювати після завершення навчання.

Ключові слова: майбутній соціальний працівник, волонтерська діяльність, вплив, професійне становлення, заклад вищої освіти.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної соціальної сфери вимагає підвищеної уваги до процесу підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти. Професійна діяльність фахівців соціальної сфери має відповідати змінам, які відбуваються в розвитку інформаційного суспільства. В умовах надскладних вітчизняних реалій набуває особливого значення таке суспільно корисне явище, як волонтерство – добровільна підтримка і допомога тим, хто перебуває у складних життєвих обставинах.

Сучасні інноваційні процеси, які також характерні для середовища закладу вищої освіти, вимагають відповідного рівня професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Усебічно освічений та розвинений соціальний працівник має не лише бути конкурентноспроможним на сучасному ринку

праці, а й успішно вирішувати загострені соціальні проблеми, заповнювати прогалини соціальної сфери, зокрема на основі волонтерської діяльності. Волонтерська діяльність в умовах сьогодення, серед активних та небайдужих молодих людей набуває масового характеру в різних сферах життєдіяльності – соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, молодіжної політики тощо. Більшість волонтерів діють в організаціях державного та недержавного секторів. Але проблемою залишається відсутність єдиної моделі волонтерської діяльності в умовах закладу вищої освіти, яка б передбачала дієві методи відбору та заохочення студентської молоді до цієї соціально значущої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури засвідчує, що проблема волонтерської діяльності була і залишається

предметом дослідження багатьох українських та закордонних науковців. Проблема підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення волонтерської діяльності висвітлена в наукових доробках В. Бочарової, І. Зверєвої, О. Карпенко, Т. Лях, Є. Холостової. Окремі позиції волонтерського руху в Україні досліджували М. Доуел, Л. Коваль, В. Курбатова, Г. Лактіонова. Питання організації волонтерів вивчалися дослідниками Т. Журавель, Н. Тимошенко та Т. Спіріною. Особливості діяльності волонтерів у громадських організаціях розкрито на шпальтах наукових праць О. Кузьменка, Ю. Поліщука та Н. Романової. До проблем волонтерської діяльності в Україні також зверталися дослідники О. Безпалько, К. Вайнола, А. Капська, С. Маккарлі, С. Попов, Л. Чухрай, С. Харченко й інші.

Незважаючи на те, що добродійність була і залишається одним із видів соціальної допомоги та соціальної роботи загалом, на даному етапі розвитку суспільства вона набуває нових форм прояву та звучання.

Мета статті – визначення впливу волонтерської діяльності на професійне становлення майбутніх соціальних працівників, розкриття рівня професійного становлення здобувачів вищої освіти, які займаються волонтерською діяльністю, і тих, які не залучені до волонтерської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Волонтерська діяльність є складним суспільним феноменом, основу якого становить мотиваційний та ціннісний компоненти. Волонтерська діяльність здавна привертає увагу вчених, що пояснює наявність таких синонімічних понять, як «волонтерство», «волонтерська діяльність», «волонтерський рух», «благочинність» тощо. Різні автори по-своєму трактують визначені терміни. Так, науковець О. Гук під поняттям «волонтерство» розуміє добровільну, непрофесійну соціальну роботу, яка сприяє поліпшенню якості життя особистості, її особистісному зростанню, задоволенню її потреб та поглибленню почуття солідарності. Це добровільний вибір, що відображає індивідуальні погляди та позиції людини, її активну участь у громадському житті [2, с. 75]. Дослідниця О. Холіна визначає волонтерську діяльність як спосіб будовування соціальних відносин і уміння розвивати й знаходити застосування своїм моральним, духовним чеснотам, формувати нові навички, а також навчати інших [4, с. 72]. За визначенням Н. Букач, волонтерство – це діяльність на основі доброї волі, за якої доброволець свій вільний час, сили, енергію, знання та досвід без примусу витрачає на здійснення суспільно корисної діяльності. У такій діяльності не лише здобуваються нові знання та розвиваються вміння, а й відбувається соціалізація особистості волонтера [1]. Таке розуміння і сприйняття науковцями волон-

терської діяльності дозволяє нам констатувати, що дана діяльність необхідна для ефективного професійного становлення майбутніх соціальних працівників. Участь у соціальному житті громадських організацій і державних структур, що сприяє поліпшенню якості життя загалом, особистісному зростанню та поглибленню відчуття солідарності, реалізації основних людських потреб на шляху побудови більш справедливого суспільства, економічному й соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і нових професій, а також виражається зазвичай у спільній діяльності в межах різних асоціацій [3]. Багаторазові визначення завдань волонтерської діяльності різними науковцями зводяться до підготовки обізнаних волонтерів, здатних сприяти подоланню чи превенції негативних соціальних явищ, за одночасного набуття практичного досвіду та розвитку власної особистості.

Теоретичне обґрунтування сутності та змісту проблеми волонтерської діяльності як вагомого чинника у професійному становленні майбутніх соціальних працівників потребує дослідження ставлення здобувачів вищої освіти до волонтерської діяльності та рівня впливу волонтерської діяльності на професійне становлення майбутнього соціального працівника. Аналіз наукової літератури дає можливість констатувати, що залучення майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності є ефективним інструментом у набутті ними важливих професійних компетенцій. Тому наше дослідження спрямоване на вивчення впливу волонтерської діяльності на формування професійно важливих якостей у майбутніх соціальних працівників.

Дослідження проводилось серед здобувачів вищої освіти 2–4-х курсів навчання – майбутніх соціальних працівників Національного університету «Чернігівська політехніка». У дослідженні взяли участь 100 осіб. Серед респондентів було виділено 2 групи. До першої групи ввійшли здобувачі вищої освіти, які займаються волонтерською діяльністю, – 40 осіб, до другої групи – здобувачі вищої освіти, які не залучалися до волонтерської діяльності, – 60 осіб. Дослідження проводилося у три етапи:

1-й етап – організаційний – підбір діагностичних методик, формування групи учасників.

2-й етап – дослідницький – дослідження впливу волонтерської діяльності на професійне становлення майбутніх соціальних працівників.

3-й етап – аналітичний – аналіз, порівняння даних.

Під час дослідження використовувалися авторська анкета «Ставлення до волонтерської діяльності», методика «Дослідження комунікативних та організаторських схильностей», з метою визначення рівня розвитку комунікативних схильностей; методика визначення ціннісних орієнтацій М. Рокича.

Також нами розроблено критерії ефективності волонтерської діяльності. Показники першого критерію, ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти такі: зміна життєвих та професійних орієнтацій здобувачів вищої освіти; свідоме включення до волонтерської діяльності; готовність до неприбуткової діяльності; прийняття цінностей волонтерської діяльності. Показниками другого критерію, професійних настанов здобувачів вищої освіти, стали: постійна зацікавленість професійною діяльністю соціального працівника; зміна цільових настанов; зміна мотиву діяльності. Показники третього критерію – професійно важливих якостей, такі: емпатійність, толерантність, рефлексивність.

Під час опитування здобувачів вищої освіти щодо ставлення майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності всі респонденти першої групи дослідження висловили позитивне ставлення до волонтерства як соціального явища. 65% здобувачів вищої освіти зазначили, що мали багаторазовий досвід у здійсненні волонтерської діяльності, 35% мали лише незначний досвід у ролі волонтера (одноразова участь в акції).

Важливу роль у вирішенні студентом долучитися до волонтерської діяльності відіграє ціннісно-мотиваційна сфера. Для вивчення ціннісно-змістових детермінант волонтерської діяльності майбутні соціальні працівники повинні були визначити, що для них особисто означає волонтерська діяльність. Аналіз результатів засвідчив переважно в усіх однакове розуміння волонтерської діяльності як здобуття нового досвіду; можливість бути корисним іншим; набуття знань і умінь, необхідних для професійної діяльності.

Також важливою детермінантою в реалізації волонтерської діяльності є індивідуально-психологічні характеристики особистості. У зв'язку із цим респонденти першої групи відповідали на питання «Якими особистісними якостями повинен володіти волонтер?». Серед респондентів було визначено, що волонтер повинен бути: відповідальним (65%), дружелюбним (61%), уміти працювати в команді (70%). Також респондентами зазначено необхідність таких якостей волонтера, як: готовність прийти на допомогу (52%), ввічливість (42%), толерантність (40); зниження егоцентризму (43%); ініціативність (38%), відкритість (37%). Здобувачі вищої освіти зазначають і таку рису, як емпатійність (60%). Саме волонтерська діяльність, на думку респондентів, сприяє розвитку емпатійності в майбутнього соціального працівника. 20% опитаних відповіли, що волонтер передусім має бути емоційно стабільним, позитивно ставитися до себе й інших. Також 15% респондентів визначили як необхідну якість волонтера дисциплінованість, 12% – гнучкість і самостійність.

Аналіз опитування також засвідчив наявність впливу волонтерської діяльності на особистіс-

ний і професійний розвиток майбутніх соціальних працівників. Так, 60% респондентів визначили, що участь у волонтерській діяльності сприяла: набуттю навичок комунікації з різними категоріями клієнтів, людьми поважного віку, хворими на невиліковні захворювання, молоддю, особами працездатного віку, 32% опитаних визначили, що сприяла набуттю досвіду; 17% – розвитку навичок роботи в команді; 18% – розвитку організаційних здібностей; 19% – розширенню кола знайомих; 35% – розвитку професійних умінь; 22% – розвитку особистісних якостей (відповідальність, активність); 72% – поглибленню знань щодо роботи соціального працівника. 90% респондентів констатували, що волонтерська діяльність допомагає у професійному становленні.

Щодо розуміння волонтерської діяльності та мотивації до неї у здобувачів вищої освіти було з'ясовано, що до залучення до волонтерської діяльності вона не була для них значущою і вони не розуміли її суті (53% опитаних). Після залучення до різних заходів, проєктної діяльності 92% волонтерів виявили бажання продовжувати волонтерську діяльність.

З метою визначення рівня розвитку комунікативних схильностей у респондентів 1-ї і 2-ї груп нами було використано методику «Дослідження комунікативних схильностей та організаторських схильностей». Результати засвідчили, що 15% здобувачів вищої освіти першої групи, які займаються волонтерською діяльністю, проявляють активність, ініціативність, здатні до самостійних рішень, а також уміють обстоювати власну думку. Комунікативні схильності є необхідним компонентом і передумовою розвитку здібностей у тих видах діяльності, які пов'язані зі спілкуванням із людьми, організацією колективної праці тощо. 30% здобувачів вищої освіти, які ніколи не займалися волонтерською діяльністю, мають середній рівень прояву комунікативних схильностей. Ця група респондентів має потребу в подальшій серйозній і планомірній роботі з формування і розвитку комунікативних схильностей. Вони не проявляють прагнення до спілкування, відчувають скучність у колективі, схильні проводити свій час наодинці і мають певні труднощі в налагодженні контактів з оточенням. Щодо професійного становлення в соціальній сфері відсутність або ж низький рівень комунікативності призводять до зниження ефективності всієї діяльності фахівця і взаємодії із клієнтами.

Дослідження ціннісних орієнтацій за методикою М. Рокича дозволило нам проаналізувати, яким чином респонденти проранжували свої інструментальні та термінальні цінності. Серед термінальних цінностей майбутніх соціальних працівників, які не займаються волонтерською діяльністю, у 50% на перших місцях переважають

цінності особистого життя, у 10% – цінності професійної самореалізації, що дає можливість констатувати невмотивованість респондентів другої групи стосовно професійної діяльності.

Щодо термінальних цінностей у майбутніх соціальних працівників, які не займаються волонтерською діяльністю, у 50% опитаних такі цінності, як «розвиток» і «творчість», на жаль, не посідають рангові місця, що засвідчує низький рівень мотивації до навчання.

Щодо інструментальних цінностей серед респондентів, які займаються волонтерською діяльністю, перші рангові місця в 40% осіб посіли «освіта» та «відповідальність», що засвідчує позитивну тенденцію стосовно бажання і готовності включення здобувачів вищої освіти до волонтерської діяльності, а також дозволяє говорити про позитивну тенденцію у професійному становленні. Проте в 60% опитаних, які не займаються волонтерською діяльністю, залишається неусвідомленою життєва позиція, оскільки вони не мають визначеного ставлення до майбутньої професійної діяльності. Це пояснюється характерним дискомфортом у процесі взаємодії та спілкування з іншими здобувачами та викладачами. Це виступає одним із бар'єрів у процесі формування професійно важливих якостей і професійного становлення.

Також було виявлено, що здобувачі вищої освіти, які здійснюють волонтерську діяльність, мають розвинуті альтруїстичні цінності, на відміну від тих, хто не має досвіду волонтерської діяльності.

Аналіз результатів ранжування цінностей дозволяє констатувати, що для здобувачів вищої освіти, які не займаються волонтерською діяльністю, значущі цінності, які дозволяють забезпечити якість і благополуччя їхнього життя. Натомість для здобувачів вищої освіти, які здійснюють волонтерську діяльність, головними цінностями є щастя та благополуччя інших.

Отримані результати дають можливість констатувати значну відмінність впливу волонтерської діяльності на професійне становлення майбутніх соціальних працівників, які займаються волонтерською діяльністю, та на професійне становлення майбутніх соціальних працівників, які не займаються волонтерською діяльністю.

Результати дослідження також засвідчили, що в 68% майбутніх соціальних працівників, які займаються волонтерською діяльністю, спостерігається високий рівень професійного становлення. Лише 10% майбутніх соціальних працівників, які не займаються волонтерською діяльністю, мають високий рівень професійного становлення.

Висновки і пропозиції. Отримані результати дослідження дають можливість констатувати значну відмінність впливу волонтерства на професійне становлення майбутніх соціальних працівників 2–4-х курсів, які займаються волонтерською діяльністю, та тих, які не займаються волонтерською діяльністю. Аналіз отриманих результатів дослідження дає можливість констатувати вплив волонтерської діяльності на формування професійно важливих якостей і професійної компетенції майбутніх соціальних працівників. Здобувачі вищої освіти без досвіду волонтерської діяльності мають низький рівень прояву комунікативних здібностей, натомість у здобувачів вищої освіти, які займаються волонтерською діяльністю, він значно вищий. Також схильність до конфліктної поведінки спостерігається у здобувачів вищої освіти, які не займаються волонтерською діяльністю, що можна пояснити через зв'язок із низькими результатами рівня комунікативних схильностей. Отримані результати засвідчили позитивну динаміку змін як індивідуально-психологічних характеристик особистості, так і професійних якостей серед здобувачів-волонтерів. Волонтерська діяльність має потужного потенціалу щодо розвитку соціально значущих професійних якостей і особистісних якостей майбутнього соціального працівника. Респондентами визначено, що волонтерська діяльність – це важливий ресурс професійної підготовки, за якого відбуваються професійне становлення, розвиток професіоналізації особистості майбутніх соціальних працівників, набуття практичного професійного досвіду в конкретній життєвій ситуації, що є важливим і необхідним у практичній діяльності.

Перспективою подальшого наукового дослідження з означеної проблеми вважаємо розроблення системно орієнтованої моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності під час навчання.

Список використаної літератури:

1. Букач М. Словник-довідник із соціальної роботи. Миколаїв : ФОП Швець В.Д., 2016. 384 с.
2. Гук О. Волонтерство як складова соціально-педагогічної діяльності з молоддю. Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка. 2017. № 1. С. 74–77.
3. Загальна декларація волонтерів. URL: http://www.volunteer.kiev.ua/pages/70-zagalna_deklaracya_volonterv.
4. Холіна О. Волонтерська діяльність як соціальний феномен суспільства. *Теорія і практика суспільного розвитку*. 2011. № 8. С. 71–73.

Ostrianko T., Mekshun A. Research of the effect of volunteer activities on the professional development of future social workers in terms of higher education institutions

The article deals with the search of the influence of volunteer activities on the professional development of future social workers in terms of higher education. Noted that one of the most common forms of professional formation of future social workers is a volunteer activity. Volunteering contributes to the social activity of future social workers, the formation and development of professionally important qualities of a future social worker, his organizational abilities. The categories "volunteering", "volunteer activities" and "charitable" are identical and scientists treat them identically.

Determined that volunteering requires that volunteers not only knowledge, skills, desire and enough free time, but a complex of individual psychological qualities, which is also a necessary indicator in the practice of a future social worker. Therefore, the involvement of this activity in the learning process in higher education institution will facilitate the formation of future social worker. The study revealed positive dynamics of changes of individual psychological characteristics of personality and professional qualities of candidates for higher education volunteers, and low level of communicative qualities, organizational tendencies among future social workers who are not involved in volunteer activities. Active volunteer allows future professionals to acquire new knowledge, ability to apply them in practice; builds the ability to make decisions in various situations; provides comprehensive development of the personality. Researched future social workers believe that volunteering is an important resource of professional training, where professional development, the development of professionalization of personality, acquisition of practical professional experience in a particular situation. Volunteering contributes to the acquisition of future specialist practical experience and development as a professional. In addition, the different classes of customers in the process of volunteering helps students to identify the one with which he'd like to work after graduation.

Key words: future social worker, volunteer activities, influence, professional development, institution of higher education.